

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

เนื่องจากความก้าวหน้าทางด้านการแพทย์และเทคโนโลยีต่างๆ ที่ใช้ในการรักษาพยาบาลทำให้การรักษาโรคต่างๆ ได้ผลดี อัตราการตายจึงลดลง และประชากรมีอายุขัยเฉลี่ยยาวนานขึ้น ประกอบกับผลสำเร็จของการวางแผนครอบครัว ที่ส่งผลให้อัตราการเกิดลดลงภายหลังจากที่เคยมีช่วงอัตราการเกิดเพิ่มขึ้นอย่างมาก ส่งผลให้สัดส่วนของผู้สูงอายุมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างมาก จากสถิติในประเทศไทยโดยคาดว่าในปี พ.ศ. 2543 จะมีผู้สูงอายุสูงถึงร้อยละ 7.5 หรือประมาณ 4.8 ล้านคน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2524, หน้า 1) จากข้อมูลดังกล่าว ผู้สูงอายุจะเป็นประชากรกลุ่มใหญ่ในอนาคตอันใกล้ การที่จะกำหนดว่าใครเป็นผู้สูงอายุขึ้นอยู่กับแต่ละสังคมสำหรับประเทศไทยได้กำหนดให้ผู้สูงอายุคือผู้มีอายุ 60 ปีขึ้นไปตามกฎหมายการปลดเกษียณ ผู้สูงอายุจะพบกับความเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และเศรษฐกิจ ด้านร่างกายที่สำคัญคือการทำงานของอวัยวะต่าง ๆ เสื่อมลงลักษณะภายนอก รูปร่างหน้าตาเปลี่ยนไป ความจำเสื่อมและตอบสนองต่อปฏิกิริยาต่างๆ ลดลงนอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายของผู้สูงอายุมักจะเกิดควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจ เนื่องจากความเสื่อมถอยของร่างกายที่เกิดขึ้นตามวัย ส่งผลให้ผู้สูงอายุเกิดความกลัว และวิตกกังวลได้

นอกจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายและจิตใจแล้ว การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของผู้สูงอายุเอง นับว่าเป็นสิ่งที่ผู้สูงอายุไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เนื่องจากผู้สูงอายุมีการติดต่อปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นและสังคมลดลง อันเนื่องมาจากการสูญเสียบทบาทที่เคยเป็นผู้สูงอายุต้องพบกับการปลดเกษียณหรือออกจากงาน ทำให้สถานภาพและบทบาททางสังคมต้องเปลี่ยนแปลงไป ผู้สูงอายุต้องพบกับการสูญเสียลูกหลานที่ต้องย้ายออกไปมีครอบครัวใหม่ สูญเสียเพื่อนและคู่สมรสที่ต้องจากไปอย่างไม่มีวันกลับ เหตุการณ์และความจำเป็นที่บังคับให้เปลี่ยนจากภาวะผู้นำมาเป็นผู้ตามทำให้ต้องพึ่งพาบุตรหลานหรือผู้อื่นมากขึ้น ทำให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกสูญเสียอำนาจ ตำแหน่งและความเคารพยกย่อง การคบหาสมาคมกับเพื่อนฝูงและผู้อื่นต้องลดลง นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในสังคมเมือง โดยเฉพาะการปฏิวัติรูปแบบสังคมเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรม บุคคลในวัยทำงานต้องแข่งขันกันหาเลี้ยงชีพมากขึ้นบุตรหลานจึงมีเวลาดูแลเอาใจใส่ผู้สูงอายุลดลง

ประกอบกับบุตรหลานสมัยนี้มีการศึกษาสูงขึ้น บทบาทของผู้สูงอายุในการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์ ในการดำเนินชีวิตได้เปลี่ยนแปลงไป การทำงานหลายอย่างไม่ต้องอาศัย ประสบการณ์จากผู้สูงอายุ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่ทำให้หนุ่มสาวสมัยใหม่ รับเอาวัฒนธรรมตะวันตกมามากขึ้น อันเป็นผลมาจากการสื่อสารที่ไร้พรมแดน มีการรับเอา วัฒนธรรมต่างชาติเข้ามามากมาย เช่น การแต่งตัว การรับประทานอาหาร ในบางครั้งผู้สูงอายุ เองก็ไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น บุตรหลานจึงเห็นว่า ผู้สูงอายุเป็นพวกที่หัวเก่าไม่ทัน สมัย จึงเกิดช่องว่างระหว่างวัยขึ้น ส่งผลให้บุตรหลานมีเจตคติต่อผู้สูงอายุเปลี่ยนไป มองเห็น คุณประโยชน์ของผู้สูงอายุลดลง ความผูกพันและการมีปฏิสัมพันธ์ต่างๆ ต่อผู้สูงอายุเปลี่ยนไป ส่งผลให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกว่าตนเองไร้ค่า เหน่า ว้าเหว่ รวมไปถึงขาดความอบอุ่นทาง จิตใจได้

ในด้านเศรษฐกิจ จะพบว่าผู้สูงอายุเมื่อต้องปลดเกษียณ หรือออกจากงานที่เคยทำอยู่ ทำให้รายได้ลดลง ต้องพึ่งพาบุตรหลานมากขึ้น ผู้สูงอายุหลายคนมีรายได้จากดอกเบี้ยเงินฝาก ธนาคารที่ตนออมไว้ แต่ในสถานการณ์ปัจจุบัน ราคาสินค้าและบริการต่าง ๆ สูงขึ้น ในขณะที่ รัฐบาลประกาศลดอัตราดอกเบี้ยเงินฝาก ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อผู้สูงอายุที่มีรายได้มาจากดอกเบี้ยเงินฝากธนาคาร ทำให้มีรายได้ลดลง ซึ่งรายได้นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิตที่จะ สนองความต้องการให้แก่ผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะเป็นด้านบ้านที่อยู่อาศัย อาหารที่มีคุณค่า การรักษา พยาบาลอย่างถูกต้อง รวมทั้งเป็นปัจจัยสำคัญในการทำกิจกรรมต่างๆ ของผู้สูงอายุอีกด้วย ผู้สูงอายุที่ปลดเกษียณหรือออกจากงานพบว่าผลประโยชน์ที่ไม่ใช่เงินทองที่ตนเองเคยได้รับก็ ขาดหายไป เช่น สวัสดิการบ้านพัก ค่าเดินทาง หรือการรักษาพยาบาล เป็นต้น อีกทั้ง ผู้สูงอายุที่ออกจากงานยังต้องมีรายจ่ายบางอย่างเพิ่มขึ้นจากเดิมอีกด้วย เช่น ค่ารักษาพยาบาล อันเป็นผลมาจากสุขภาพที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นปัญหาที่ผู้สูงอายุต้องปรับตัวเพื่อ เผชิญทั้งสิ้น จังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจและ สังคมอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในสังคมเมือง ส่งผลให้ผู้สูงอายุจำเป็นต้องมีการปรับตัว เพื่อ เผชิญกับแบบแผนการดำเนินชีวิตและการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ผู้ศึกษาวิจัยจึงสนใจศึกษาว่า ปัจจุบันผู้สูงอายุในเขตเมืองมีการปรับตัวในด้านเศรษฐกิจ และสังคมอย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแบบแผนการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชนเมือง
2. เพื่อศึกษาการปรับตัวของผู้สูงอายุในด้านเศรษฐกิจและสังคมในชุมชนเมือง

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ได้ทราบถึงแบบแผนการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชนเมือง
2. ได้รับทราบถึงการปรับตัวของผู้สูงอายุในชุมชนเมืองในด้าน เศรษฐกิจและสังคม
3. ได้ข้อมูลที่สามารถนำไปใช้ในการวางนโยบายและกิจกรรมให้แก่ประชากรในกลุ่มผู้สูงอายุต่อไป
4. เป็นประโยชน์แก่บุตรหลาน และผู้ใกล้ชิด รวมทั้งคนในสังคมในการส่งเสริมผู้สูงอายุให้มีการปรับตัวที่เหมาะสมมากยิ่งขึ้น

ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ ผู้สูงอายุที่เป็นชนชั้นกลาง ที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมือง(ในเขตเทศบาล) จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 8 คน โดยแบ่งเป็นชนชั้นกลางระดับบน เช่น ผู้ที่เคยทำงานรับราชการ รัฐวิสาหกิจหรือธุรกิจเอกชนในตำแหน่งหัวหน้า และมีระดับการศึกษาสูงกว่าระดับปริญญาตรี และมีรายได้ในปัจจุบัน หรือเคยมีรายได้มากกว่า 20,000 บาทแต่ไม่เกิน 50,000 บาทต่อเดือน จำนวน 4 คน เป็นชาย 2 คนเป็นหญิง 2 คน และศึกษาผู้สูงอายุที่เป็นชนชั้นกลางระดับล่าง เช่นผู้ที่เคยทำงานบริษัท ห้างร้านในตำแหน่งที่ไม่ใช่หัวหน้างานและมีการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุปริญญาขึ้นไป แต่ไม่สูงกว่าปริญญาตรี มีรายได้ก่อนออกจากงานประจำพอสมควร เพียงพอต่อการดำเนินชีวิต และมีรายได้ หรือเคยมีรายได้มากกว่า 8,000 บาทแต่ไม่เกิน 20,000 บาทต่อเดือน จำนวน 4 คน เป็นชาย 2 คน และ หญิง 2 คน

ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่ผู้สูงอายุที่เป็นชนชั้นกลางระดับบนและระดับล่าง อาศัยอยู่ในปัจจุบัน คือ เขตเทศบาลนครเชียงใหม่

ขอบเขตด้านเนื้อหา

1. เนื้อหาต่อไปนี้เป็นประเด็นสำหรับการวิเคราะห์แบบแผนการดำเนินชีวิต และการปรับตัวของผู้สูงอายุ ได้แก่ ข้อมูลทั่วไป ของผู้สูงอายุ เพศ, อายุ, สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา ความรู้พื้นฐานและความรู้พิเศษ, อาชีพและตำแหน่งงานทั้งก่อนเกษียณและปัจจุบัน ที่อยู่ทั้งก่อนเกษียณและปัจจุบัน รายได้ทั้งก่อนเกษียณ และปัจจุบัน รายจ่ายที่ต้องจ่ายประจำ

2. การเตรียมตนเองก่อนเกษียณของผู้สูงอายุ

- การเตรียมการด้านจิตวิทยา ส่วนตัว
- การเตรียมการด้านเศรษฐกิจ
- การเตรียมการด้านสังคมและความสัมพันธ์

3. เครือข่ายสังคมของผู้สูงอายุทั้งก่อนเกษียณและปัจจุบัน

- ความสัมพันธ์ในครอบครัว
- ความสัมพันธ์กับกลุ่มเพื่อนและ เพื่อนบ้าน
- การเข้าเป็นสมาชิกขององค์กร กลุ่ม หรือชมรมต่างๆ
- การรับรู้ข่าวสารบ้านเมือง
- การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารด้านเศรษฐกิจ สังคมและด้านต่าง ๆ
- การมีบทบาทในด้านเศรษฐกิจสังคม การเมือง หรือวัฒนธรรม ในชุมชน หรือในสังคม

4. บริบทของครอบครัว ชุมชน เครือญาติของผู้สูงอายุ

- อาชีพ รายได้และการศึกษาของสมาชิกในครอบครัว
- สภาพบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ความแออัด
- แบบแผนการดูแลสุขภาพของตนเองและครอบครัว
- ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว การสนับสนุนจากครอบครัว
- การเมืองการปกครอง ศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี

5. กิจกรรมทางเศรษฐกิจของผู้สูงอายุ

- แหล่งที่มาของรายได้ เช่น จากเงินบำนาญ, จากบุตรหลาน จากการทำงานอยู่ หรือจากงานพิเศษอื่นๆ
- รายจ่าย, ทั้งที่ต้องจ่ายประจำ และรายจ่ายทั่ว ๆ ไป
- การออม (รูปแบบของการออม) เช่น การฝากเงินไว้ในธนาคาร, การซื้อประกันสุขภาพ การซื้อประกันชีวิต การเข้ากลุ่มฅาปนกิจชุมชน หรือ ฅาปนกิจหมู่บ้าน การซื้อที่การซื้อพันธบัตรรัฐบาล เป็นต้น

นิยามศัพท์เฉพาะ

การปรับตัว หมายถึง การที่บุคคลมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบางอย่างที่เคยมีหรือการสร้างพฤติกรรมใหม่ขึ้น ให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ ตัว เพื่อให้ประสบความสำเร็จ มีชีวิตอยู่อย่างเหมาะสมและเป็นสุข

ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลเพศหญิงและเพศชายที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป และหรือ ผู้ที่ปลดจากงานประจำหรืองานที่เคยทำอยู่

การปรับตัวด้านสังคม หมายถึง การเข้าร่วมกิจกรรมหรือไม่ร่วมกิจกรรมของชุมชนหรือสังคมของผู้สูงอายุ เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพทางจิตใจ อารมณ์ หรือ บทบาททางสังคมของตนเอง

การปรับตัวด้านเศรษฐกิจ หมายถึง สภาพการของผู้สูงอายุเกี่ยวกับการจัดการเรื่องรายได้-รายจ่าย การออมในรูปแบบต่าง ๆ ของผู้สูงอายุเพื่อให้สอดคล้องกับฐานะทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป

แบบแผนการดำเนินชีวิต หมายถึง รูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ ในที่นี้จะเป็นการศึกษาการดำรงชีวิต ก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุและการดำเนินชีวิตในวัยสูงอายุ โดยเน้นศึกษาในด้าน เศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ จิตใจ

ในการศึกษานี้ได้แบ่งผู้สูงอายุออกเป็น 2 กลุ่มคือ ผู้สูงอายุที่เป็นชนชั้นกลางระดับล่าง และผู้สูงอายุชนชั้นกลางระดับบน โดยมีเกณฑ์ในการจัดแบ่ง ดังนี้

ชนชั้นกลางระดับล่าง

- มีรายได้จากการทำงานประจำที่แน่นอน อาจเป็นงานราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือธุรกิจเอกชน โดยมีรายได้เดือนละ 8,000 บาท ขึ้นไป แต่ไม่เกิน 20,000 บาทต่อเดือน
- มีระดับการศึกษาตั้งแต่อนุปริญญาขึ้นไป แต่ไม่สูงกว่าปริญญาตรี
- มีการรับรู้ข้อมูลข่าวสารทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมพอสมควร

ชนชั้นกลางระดับบน

- มีรายได้จากการทำงานประจำที่แน่นอน โดยมีรายได้เดือนละ 20,000 บาทขึ้นไป แต่ไม่เกิน 50,000 บาทต่อเดือน
- มีระดับการศึกษาที่สูงกว่าระดับปริญญาตรี
- สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารด้านต่างๆ อย่างเพียงพอ
- มีบทบาททางด้านสังคม การเมือง หรือเศรษฐกิจ ในสังคมที่อยู่อาศัยหรือทำงานพอสมควร